

6. Саинчин А.С. Особенности расследования детоубийств // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 119-123.
7. Образцов В.А. Основы криминалистики. – М., 1996.
8. Васильев А.Н. Следственная тактика. – М., 1976.
9. Ларин А.М. От следственной версии к истине. – М., 1976.
10. Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. – Х., 2000.
11. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы от теории к практике. – М., 1988.

Надійшла до редакції 02.11.2012

БУДКОВ В.С., здобувач
(Національна академія прокуратури України)

УДК 343.163

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОМУ, ЩО ВИЯВЛЯЮТЬСЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ У СФЕРІ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ

Висвітлено особливості прокурорського нагляду у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб, визначено алгоритм проведення перевірки. Виділено типові помилки та порушення закону, яких найчастіше припускаються органи внутрішніх справ під час розшуку безвісно відсутніх осіб. Виділено засоби прокурорського нагляду, які з урахуванням наявних повноважень прокурор може застосовувати для виявлення, попередження або усунення порушень закону.

я ц 4 я ц розшук безвісти відсутніх осіб; оперативно-розшукова діяльність; засоби прокурорського нагляду для усунення порушень законів.

Освещаются особенности прокурорского надзора в сфере розыска без вести пропавших лиц, определяется алгоритм проведения проверки. Выделяются типичные ошибки и нарушения закона, наиболее часто допускаемые органами внутренних дел во время розыска без вести пропавших лиц. Определяются средства прокурорского надзора, которые с учетом имеющихся полномочий прокурор может применять для выявления, предупреждения либо устранения нарушений закона.

я ц 4 я ц розыск без вести пропавших лиц; оперативно-розыскная деятельность; средства прокурорского надзора для устранения нарушений законов.

The author enlightens the peculiar features of the prosecutor's supervision over the search of missing persons and identifies algorithm of inspection. Typical mistakes and rule violations which are often committed by the police are emphasized in the article. The prosecutor's authority which can be used by him to detect, prevent or eliminate rule violations are described.

Keywords: search of missing persons; investigation; authorities of prosecutor for elimination rule violations.

Безвісне зникнення особи може бути наслідком вчинення злочину, з огляду на це заяви і повідомлення про безвісти зниклих громадян вважаються приводом для початку оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ (далі – ОВС), а відтак, з'являються підстави для реалізації наглядових повноважень.

Актуальність прокурорського нагляду за додержанням законів ОВС при розшуку безвісно зниклих громадян посилюється станом розшукової діяльності та її низькою, на нашу думку, результативністю.

Так, згідно зі статистичними даними, станом на 1 січня 2011 р. в розшуку знаходилось 9470 безвісно зниклих осіб (на 01.01. 2010 р. – 10081 особа (0,6 %); з них встановлено місцезнаходження у 2011 р. – 4092 (у 2010 р. – 4434 особи (7,7 %); залишилось нерозшуканими у 2011 р. – 4730 безвісти зниклих осіб (у 2010 р. – 5001 особа (5,4 %) [3]. Як свідчать наведені показники, місцеперебування і подальша доля майже половини громадян, які безвісти зникли, невідома.

Зазначене зумовлює необхідність посилення прокурорського нагляду за додержанням законів під час прийняття, розгляду та вирішення заяв та повідомлень про безвісне зникнення громадян, здійсненням розшуку такої категорії осіб, порядком заведення та закриття оператив-

но-розшукових справ (далі – ОРС), дотриманням режиму законності та забезпеченням захисту прав і свобод всіх осіб, яких тим чи іншим чином стосується даний вид оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД).

Мета даної статті – висвітлити особливості прокурорського нагляду у сфері розшуку безвісно відсутніх громадян, визначити алгоритм проведення перевірки, виділити типові помилки, яких найчастіше припускаються працівники ОВС у згаданій сфері, виділити засоби прокурорського нагляду, які з урахуванням наявних повноважень прокурор може застосовувати для виявлення, попередження або усунення помилок та порушень закону.

Під час написання статті вивчалися здобутки науковців, які розроблювали окремі теоретичні та прикладні питання процесуальної та криміналістичної природи розшуку безвісно відсутніх осіб. Так, зокрема, нами були проаналізовані праці відомих вітчизняних вчених та російських науковців: Т. Алешкіної, В. Антипова, Р. Белкіна, Б. Боброва, В. Бородуліна, П. Букейханова, Е. Бурякова, А. Васильєва, Т. Волчецької, Н. Витовтової, А. Гаврилова, Л. Драпкіна, Ю. Дубягіна, А. Іщенко, А. Закагова, Г. Зоріна, В. Камиш, Е. Коновалової, Л. Копенкіної, В. Лазарева, А. Ларіна, І. Лузгіна, В. Лукашкова, Н. Мещерякова, І. Миронова, А. Папура, В. Петросяна, В. Пилипчака, В. Попова, А. Реховського, А. Скрипнікова, В. Снеткова, В. Цильвик, А.Шевченко та ін.

Окремі аспекти питання прокурорського нагляду за виконанням законів у сфері розшуку безвісно зниклих осіб були в центрі уваги таких учених, як А. Бозоян, О. Дроздов, М. Зубрицький, Ч. Ізмайлов, Козусев, І. Козьяков, С. Миронов, А. Мондоходов, А. Попов, І. Тімергалієв, Е. Тумандейкин [1-2; 6-9; 12; 15-17].

Однак у вказаних роботах розглядалися лише деякі види порушень, що виявляються прокурором під час наглядової діяльності в означеній сфері; отже, існує нагальна потреба в їх узагальненні та систематизації. Для систематизації вказаних порушень окрім доробку вищезгаданих вчених ми використали емпіричний матеріал (нами упродовж двох років проводилося анкетування прокурорів районної ланки, які проходили підвищення кваліфікації в Національній академії прокуратури України).

У правничій сфері систематизація і типологізація помилок та порушень у слідчій, розшуковій, експертній практиці вже знайшла своє визнання та є досить поширеним методом проведення наукових досліджень.*

Для прокурорсько-наглядової практики не менш важливим є розгляд таких помилок та порушень закону, їх узагальнення, систематизація, класифікація чи поділ за типами (типізація) за чітко обумовленими критеріями. Типологізація помилок та порушень закону у відповідній сфері наглядової діяльності надасть прокурору змогу напрацювати прийоми щодо їх виявлення, попередження та усунення та в результаті позбавити від них практичну діяльність.

Типові правопорушення та недоліки в роботі ОВС повинні враховуватися прокурором ще під час підготовки до проведення перевірки. Це впливає на планування її проведення, визначення, на яких етапах перевірки дані порушення можуть бути виявлені, якими засобами (реалізуючи які повноваження) вони мають виявлятися та, відповідно, усуватися.

Аналіз отриманих результатів застосування соціологічного методу засвідчив, що порушення закону і помилки, яких припускаються ОВС під час розшуку безвісно відсутніх осіб, можна згрупувати за типами залежно від сфери діяльності ОВС:

– ю б я -є я 4и я 4в Цу4 ьє ць ь4 ь4

- необґрунтовані відмови у прийомі заяв про безвісне зникнення громадян (навмисне укриття від обліку таких заяв) (8 % респондентів відповіли „так”);

- необґрунтоване, з порушенням вимог ст. 97 КПК України винесення постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за фактом безвісного зникнення особи у разі необхідності порушення кримінальної справи або проведення перевірки відповідної заяви або повідомлення;

– ц4є ьц - ы юц 4и я

- незаконне заведення ОРС (68 % респондентів вказали на заведення ОРС за фактом без-

* Проблематика помилок у слідчій, оперативно-розшуковій чи експертній практиці розглядалася в працях В.М. Абрамової, Р.С. Белкіна, Ю.П. Гармаєва, Н.С. Карпова, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, В.Т. Маляренка, А.Б. Марченка, Н.А. Паліашвілі, А.К. Педенчука та інших.

вісного зникнення особи за наявності інформації про встановлення такої особи);

- формальність, шаблонність планування ОРЗ, використання напрацьованих алгоритмів слідчої або оперативної перевірки без урахування конкретних обставин зникнення особи (на цей недолік вказують 92 % опитаних прокурорів);

- загальність і неконкретність планів розшукової роботи, у яких не зафіксовано вже виконані заходи або ж не дотримано запланованих для їх виконання строків (88 % респондентів);

- тяганина, пасивність при проведенні ОРЗ, не забезпечується виконання завдань ОРД, передбачених Законом України „Про оперативно-розшукову діяльність”. Зокрема, не вживаються ефективні заходи для встановлення місцеперебування особи, яку розшукують, не встановлюється коло знайомих та рідних, не перевіряються можливості перебування у них безвісно зниклої особи (це зазначено у 58 % анкет);

- неповне відображення в ОРС відомостей про реальну перевірку інформації або відсутність таких відомостей (40% опитаних указали на цей недолік);

- недостатність заходів для отримання оперативно значимої інформації, перевірки її достовірності та використання для встановлення місцеперебування особи, яку розшукують (22 % відповідей);

- нехтування потребою перевірки початкової інформації щодо можливості виїзду громадян, які втратили зв'язок з родичами, в інші країни, у зв'язку з чим не перевіряється перетинання кордону вказаними особами, а також можливість зміни ними анкетних даних, зміни громадянства тощо (16 % опитаних прокурорів);

- неналежне документування результатів ОРД (22 % респондентів зазначили про відсутність у ОРС: орієнтувань до ОВС сусідніх областей про оголошення розшуку безвісно зниклих громадян, направлень відео- і фотозображень, належно оформлених розшуково-впізнавальних карт);

- необгрунтоване припинення після прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи розшуку безвісно зниклих громадян, який має здійснюватись відповідно до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (16 %);

– *ц4 ш ьц - є ця ю 4и я*

- направлення заяв в інші служби й ОВС без здійснення заходів для розшуку зниклих у місцях їхнього зникнення чи останнього місцеперебування (11 % опитаних прокурорів);

- недостатньо повне використання інформаційних банків даних і обліків системи ОВС та медичних установ (14% анкет);

- непроведення звірок даних про безвісно зниклу особу з картотекою невпізнаних трупів та списками осіб, які потрапили до медичних закладів у стані, що не дає змогу повідомити про себе (18 %);

- відсутність належної взаємодії між оперативними службами ОВС та іншими територіальними і правоохоронними органами (9 %);

- неналежний відомчий контроль безпосередніх та вищестоящих керівників органів, уповноважених на здійснення ОРД (36 % респондентів зазначили, що ОРС керівництво вивчає тільки під час їх заведення, більшість вказівок мають загальний характер на кшталт „активізувати роботу”, подальше виконання вказівок керівники не контролюють, зазвичай їх не виконують).

Вказані недоліки та порушення закону повинні усуватися в результаті дієвого прокурорського нагляду.

Ефективність та дієвість прокурорського нагляду може бути досягнута за умови повного та правильного використання прокурором наявних повноважень.

Законом України від 13.04.2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» стаття 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5] була доповнена новою частиною, згідно з якою керівники міських, районних, міжрайонних, районних в містах та прирівняних до них прокуратур, а також призначені ними прокурори здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення ОРД в ОРС, заведених піднаглядними їм територіальними оперативними підрозділами правоохоронних органів.

На наш погляд, розширення повноважень прокурорів міського чи районного рівня сто-

совно нагляду за додержанням законів під час проведення ОРД в ОРС є досить обґрунтованим. Під час проведення соціологічного опитування нами також досліджувалася проблема розширення повноважень міськрайпрокурорів за рахунок включення їх до складу суб'єктів нагляду за законністю ОРД, при цьому всі респонденти підтвердили таку необхідність.

Знаючи типові порушення закону ОВС у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб, з урахуванням наявних повноважень, прокурор може покращити вплив на цю діяльність. При цьому відповідна тактика і методика виявлення зазначених порушень закону дають змогу прокурору використовувати будь-які необхідні на його думку прийоми.

Передусім повноваження прокурора на цьому напрямі наглядової роботи визначено ст.ст. 25, 100 та 227 КПК України [10], за якими прокурор скасовує незаконні постанови, порушує кримінальну справу тощо. Універсальним повноваженням прокурора також є його право давати вказівки, що можуть бути спрямовані на виявлення порушень законів, реагування на ці порушення та запобігання їм.

Згідно з п.1 ст. 227 КПК України* та наказу Генерального прокурора України № 4гн від 19.09.2005 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» [14], прокурор повинен не рідше одного разу на місяць перевіряти виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення вказаних заяв і повідомлень, при цьому за кожним фактом безвісного зникнення осіб заводити відповідні наглядові провадження.

Прокурор під час здійснення перевірки повинен вивчити нормативні документи, регламентуючі підстави та порядок проведення перевірки; відомчі документи, встановити кількість заяв чи повідомлень про безвісне зникнення особи, що надійшли до ОВС, кількість матеріалів, за якими відмовлено в порушенні кримінальної справи, кількість кримінальних справ, порушених за ст. 115 КК України по факту безвісного зникнення особи, кількість розшукових справ, заведених щодо розшуку безвісно відсутніх громадян, кількість невпізнаних трупів. Доречним є вивчення розшукових та ОРС разом із матеріалами дослідчих перевірок та кримінальними справами.

Алгоритм проведення перевірки складається з двох етапів.

На першому етапі перевіряється дотримання законів під час прийняття, реєстрації та вирішення заяв і повідомлень про факти безвісного зникнення громадян. До питань, що підлягають з'ясуванню, належать:

1. Наявність штампів реєстрації документа, що надійшов, і запис реєстрації заяви в книзі обліку заяв і повідомлень про злочини; чи дотримуються встановлені строки перевірочних дій і видаються заявникам відповідні документи про прийом заяв [18, с. 245].

2. Оперативність реагування на всі заяви і повідомлення про факти безвісного зникнення осіб.

3. Ефективність виїзду слідчо-оперативних груп та здійснення інших першочергових пошукових, слідчих дій і ОРЗ.

4. Використання всього комплексу обліків державних органів і установ, сил пошуково-рятувальних служб, громадськості, а також засобів масової інформації.

5. Своєчасність інформування особового складу, у тому числі сусідніх територіальних і транспортних ОВС.

6. Планування розшукових і слідчих дій, а також пошуково-рятувальних заходів, планування і перевірка версій про здійснення стосовно зниклого злочину.

7. Надання письмових вказівок у оперативно-розшуковій справі керівниками міських чи районних відділів карного розшуку, як вони виконуються і контролюються.

8. Інтенсивність і повнота проведення розшукових заходів щодо встановлення зниклих осіб (опитування родичів та знайомих, колег по роботі та службі, проведення огляду житла або останнього місцеперебування зниклого, його особистих речей тощо).

9. Ознайомлення зі статистичними даними про кількість осіб, безвісно зниклих за пері-

* з ь ю Після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України від 13.04.2012 № 4651- VI повноваження прокурора щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування будуть регламентовані ст. 36 КПК України.

од, що перевіряється, число розшуканих, вірогідність цих даних.

10. Порушення кримінальних справ за фактами безвісного зникнення громадян, своєчасність і обґрунтованість порушення цих справ, повнота проведеного розслідування.

11. Кількість і характер скарг громадян за вищевказаними питаннями, результати їхнього розгляду.

На другому етапі, в ході вивчення ОРС, слід з'ясувати:

1. Законність заведення ОРС, а саме: чи належна посадова особа винесла постанову про заведення справи; чи своєчасно ОРС була порушена.

2. Планування ОРЗ: чи здійснювалось планування ОРД, як початкове, так і наступне; чи міститься у справі план ОРЗ, затверджений належною особою; чи відповідають заплановані заходи фактично встановленим обставинам; чи вказані реальні строки виконання запланованих заходів та виконавці.

3. Законність проведення ОРЗ у оперативно-розшукових справах: чи мали місце підстави для проведення тих чи інших заходів, чи був дотриманий порядок їх проведення; чи належним чином був дотриманий порядок їх проведення та оформлено результати проведеного оперативно-розшукового заходу.

4. Строки заведення ОРС та законність їх заведення.

5. Організація взаємодії з іншими оперативними підрозділами під час проведення перевірки заяви чи повідомлення про безвісне зникнення особи та встановлення місцезнаходження такої особи.

6. Наявність чи відсутність відомчого контролю з боку керівника органу, який здійснює ОРД: встановити, чи давались керівником вказівки щодо ОРС стосовно безвісно зниклих осіб, чи були вони виконані, якщо не виконані, то яким чином керівник відреагував на невиконання наданих ним вказівок.

7. Законність припинення розшукових та ОРС стосовно безвісно відсутніх громадян.

З цією метою насамперед перевіряються книга обліку заяв і повідомлень, оперативно-розшукові і кримінальні справи, матеріали про відмову в порушенні кримінальних справ за цими фактами.

Наказ Генерального прокурора України № 4/1 гн від 19.09.2005 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [13] вимагає від уповноважених прокурорів повною мірою використовувати свої права, передбачені законом, щодо проведення перевірок, усунення порушень, допущених при здійсненні ОРД. З цією метою надавати письмові вказівки в інтересах кримінального судочинства, у тому числі щодо проведення ОРЗ, спрямованих на розкриття злочину та розшук осіб, що безвісно відсутні.

Підсумовуючи, зазначимо, що обізнаність прокурора з типовими помилками, яких найчастіше припускаються в кримінально-процесуальній, оперативно-розшуковій або в адміністративно-управлінській діяльності ОВС щодо розшуку безвісно відсутніх громадян, а також знання алгоритму проведення перевірки та використання всього комплексу повноважень прокурора дозволить йому на практиці не допустити їх виникнення або, якщо вони вже були допущені, усунути їх шляхом застосування відповідних заходів прокурорського реагування, притягнення винних посадових осіб до відповідальності тощо.

Крім того, ознайомлення, аналіз та типізація таких помилок корисна і для діяльності працівників ОВС, адже це дасть змогу їм уникнути особистих помилок та порушень закону під час прийняття, реєстрації та вирішення заяв та повідомлень про безвісне зникнення громадян, проведення ОРЗ або розслідування злочинів, пов'язаних із безвісним зникненням громадян, а також під час здійснення відомчого контролю за цією діяльністю.

Питання типових порушень закону у сфері розшуку безвісно відсутніх громадян є багатоаспектним; крім тих класифікаційних підстав, що були запропоновані в статті, за основу для їх типізації можуть виділятися й інші критерії з урахуванням практичних потреб прокурорсько-наглядової діяльності. А отже, дана проблематика потребує подальшого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Бозоян А., Мондохонов А. Надзор за розыском без вести пропавших // Законность. – 2011. – № 7. – С. 31-34.
2. Дроздов О. Прокурорский надзор за исполнением закона в деятельности органов внутренних дел по розыску без вести пропавших // Из опыта работы городских и районных прокуроров в современных условиях: Метод. пособие по материалам совещания-семинара городских и районных прокуроров Приволжского федерального округа. – Казань, 2005. – Вып. 2. – С. 99-104.
3. Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 12 місяців 2010 р. та січень 2011 р. – К., 2011.
4. Про прокуратуру: Закон України // ВВР. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // ВВР. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
6. Зубрицький М. Проблемні питання здійснення прокурорського нагляду за законністю діяльності із розкриття вбивств пов'язаних із безвісним зникненням осіб // Вісник Львівського ун-ту. – 2011. – Вип. 52. – С. 366-372.
7. Исмаилов Ч. Прокурорский надзор за исполнением законов при осуществлении розыска безвестно исчезнувших лиц // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. – 2011. – № 1. – С. 105-110.
8. Козусев А. Розыск без вести пропавших граждан (проблемы прокурорского надзора) // Прокурорская и следственная практика. – № 2. – М., 1997. – С. 87-93.
9. Козьяков І. Перевірка прокурором додержання законів при прийманні та вирішенні заяв про безвісне зникнення громадян: організація і тактика // Організація діяльності районної міської прокуратури: Наук.-практ. посібник / За заг. ред. Г.П. Середи. – Кіровоград, 2009.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України: Затв. Законом від 26 грудня 1960 р. // ВВР УРСР. – 1961. – № 2. – Ст.15.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Затв. Законом від 13.04.2012 № 4651- VI.
12. Міронов С. Проблемні питання розгляду заяв і повідомлень про смерть та безвісне зникнення громадян // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук. пр. – Вип. 11. – 2011. – С. 154-160.
13. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генерального прокурора України № 4/1 гн від 19.09.2005.
14. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство: Наказ Генерального прокурора України № 4гн від 19.09.2005.
15. Попов А. Прокурорский надзор за розыском без вести пропавших лиц // Из опыта работы городских и районных прокуроров в современных условиях: Метод. пособие по материалам совещания-семинара городских и районных прокуроров Приволжского федерального округа. – Вып. 2. – Казань, 2005. – С. 93-98.
16. Тимергаліев И. Надзор за розыском без вести пропавших // Законность. – 2007. – № 6. – С. 26-28.
17. Тумандейкин Е. Надзор за организацией розыска без вести пропавших // Законность. – 2006. – № 3. – С. 15-16.
18. Шумський П. Прокуратура України: Навч. посіб. для студ. юрид. вузів та факультетів. – К., 1998.

Надійшла до редакції 02.11.2012

МИХАЙЛОВА Н.В., викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.122

**ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО
ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ**

Проаналізовано проблеми захисту прав та законних інтересів потерпілих відповідно до положень нового кримінального процесуального кодексу України.

я ц 4 я ц : потерпілий, захист, захисник, права потерпілого, кримінальне провадження.

Аналізуються проблеми захисту прав і законних інтересів потерпілих відповідно до положень нового кримінального процесуального кодексу України.

